

ILM OLISHNING FAZILATI

Axmadxo‘jayev Abdulazizxon Adhamxo‘ja o‘g‘li
(Toshkent tumani “G‘ishtko‘prik” jome masjidi imom-noibi)

MAQOLA MALUMOTI

MAQOLA TARIXI:

Received: 16.09.2026

Revised: 17.09.2026

Accepted: 18.09.2026

KALIT SO‘ZLAR:

*ilm, ma‘rifat, bilim, Qur‘oni
karim, hadis, ta‘lim, tafakkur,
ma‘naviyat, ilm olish, inson
kamoloti.*

ANNOTATSIYA:

Mazkur maqolada ilmning inson hayoti va jamiyat taraqqiyotidagi o‘rni, Islom ta‘limotida ilm olishga berilgan e‘tibor hamda ilm egallashning ma‘naviy-axloqiy jihatlari tahlil qilinadi. Ilm tushunchasining Qur‘oni karim oyatlari va sahih hadislardagi mazmuni ochib berilib, bilimning inson tafakkuri, dunyoqarashi va ma‘naviy kamolotiga ta‘siri yoritiladi. Qur‘oni karimning “Alaq”, “Zumar”, “Mujodala” va “Toha” suralaridagi oyatlar, shuningdek, Imom al-Buxoriy va Imom Muslimning sahih hadislarida keltirilgan dalillar asosida ilm izlashning fazilati ilmiy jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqot natijalari ilmning insonni anglash, tafakkur qilish va ma‘naviy kamolotga intilish jarayonidagi ahamiyatini ko‘rsatadi.

KIRISH

Islom ta‘limotida ilm insonning ma‘naviy va intellektual kamolotini ta‘minlovchi muhim omillardan biri sifatida qaraladi. Qur‘oni karimning ilk nozil qilingan oyatlarida o‘qish va ta‘lim tushunchalarining alohida o‘rin egallashi ilmning diniy-ta‘limiy tafakkurdagi mavqeini ko‘rsatadi. Ushbu maqolada ilm tushunchasining Qur‘on va sunnat manbalaridagi talqini tahlil qilinib, uning inson tafakkuri, dunyoqarashi hamda ijtimoiy taraqqiyotdagi ahamiyati yoritiladi.

Tahlil va muhokama:

“Alaq” surasining 1–5-oyatlarida quyidagicha deyiladi [1; 6]:

لَمْ مَا الْإِنْسَانَ عَلَّمَ * بِالْقَلَمِ عَلَّمَ الَّذِي * الْأَكْرَمَ وَرَبُّكَ أَقْرَأَ * عَلَّقِي مِنْ الْإِنْسَانِ خَلَقَ * خَلَقَ الَّذِي رَبِّكَ بِاسْمِ أَقْرَأَ
يَعْلَمُ

Oyatlarda o'qish, qalam va ta'lim tushunchalarining ketma-ket kelishi insonning bilimga ega bo'lish jarayonini anglash uchun muhim asos yaratadi.

Qur'oni karimda ilm egalarining maqomi ham alohida ta'kidlangan. "Zumar" surasining 9-oyatida [1; 6]:

يَعْلَمُونَ لَا وَالَّذِينَ يَعْلَمُونَ الَّذِينَ يَسْتَوِي هَلْ قُلْ

ya'ni "Biladiganlar bilan bilmaydiganlar teng bo'ladimi?" degan mazmundagi savol keltiriladi. Oyat bilim va bilimsizlik o'rtasidagi farqni ko'rsatish bilan birga, insonning tafakkur va idrok imkoniyatlarini rivojlantirishda ilmning ahamiyatini belgilaydi.

"Mujodala" surasining 11-oyatida esa [1; 6]:

دَرَجَاتٍ الْعِلْمِ أُوتُوا وَالَّذِينَ مِنْكُمْ آمَنُوا الَّذِينَ اللَّهُ يَرْفَعُ

deyilgan bo'lib, Alloh taolo imon keltirganlar va ilm berilgan kishilarning darajalarini yuksaltirishi bayon etiladi. Mazkur oyat ilmni insonning ijtimoiy va ma'naviy maqomini belgilovchi omillardan biri sifatida talqin qilish imkonini beradi.

Ilmning inson uchun doimiy ehtiyoj ekanligi "Toha" surasining 114-oyatida Payg'ambarimiz Muhammad sollallohu alayhi vasallamga [1; 6]:

عَلَّمَ زَيْنِي رَبِّ وَقُلْ

– "Robbim, ilmimni ziyoda qil", deb duo qilish buyurilgani orqali ifodalanadi. Ushbu oyat ilmning ma'lum bir bosqich bilan chegaralanmasligini, insonning bilimini muntazam ravishda oshirib borishi zarurligini ko'rsatadi.

Ilmning fazilati Payg'ambarimiz Muhammad sollallohu alayhi vasallam hadislarida ham keng yoritilgan. Imom al-Buxoriyning Sahih asarida Muoviya ibn Abu Sufyon roziyallohu anhudan rivoyat qilingan hadisda Rasululloh sollallohu alayhi vasallam [2, "Ilm" kitobi, 71-hadis]:

الَّذِينَ فِي يُفَقِّهُهُ خَيْرًا بِهِ اللَّهُ يُرِدُ مَنْ

– "Alloh kimga yaxshilikni iroda qilsa, uni dinda chuqur tushunchali qiladi", deganlar. Hadis mazmunida bilimning miqdoridan ko'ra uni anglash va chuqur tushunish masalasiga e'tibor qaratilgan.

Ilm izlashning fazilati Sahih Muslimda keltirilgan rivoyatda ham ifodalangan. Abu Hurayra roziyallohu anhudan rivoyat qilinishicha, Rasululloh sollallohu alayhi vasallam [7, 2699-hadis]:

الْجَنَّةِ إِلَى طَرِيقًا بِهِ لَهُ اللَّهُ سَهَّلَ عِلْمًا فِيهِ يَلْتَمِسُ طَرِيقًا سَلَكَ وَمَنْ

– "Kim ilm izlab bir yo'lga tushsa, Alloh unga jannatga eltuvchi yo'lni osonlashtiradi", deganlar. Hadisda ilm talab qilish insonning ma'naviy hayotiga ta'sir qiluvchi faoliyat sifatida baholanadi.

Ilm tushunchasi Islom ilmiy merosida faqat ma'lumot to'plash bilan chegaralanmaydi [8]. Ilmni o'rganish, uni anglash va amaliy hayotda to'g'ri qo'llash o'zaro bog'liq jarayon sifatida namoyon bo'ladi. Shu nuqtayi nazardan, bilim insonning dunyoqarashini

shakllantirishi, voqea-hodisalarni tahlil qilish qobiliyatini rivojlantirishi va ma'naviy mas'uliyatini oshirishi bilan ahamiyatlidir.

Ilmning jamiyat taraqqiyotidagi o'rni ham alohida ahamiyatga ega. Ta'lim va ilmiy izlanishlarning rivojlanishi fan, madaniyat va ijtimoiy hayotning turli yo'nalishlarida taraqqiyot uchun sharoit yaratadi. Islom sivilizatsiyasi tarixida tafsir, hadis, fiqh, arab tili, mantiq, falsafa, matematika, tibbiyot va astronomiya kabi sohalarda ilmiy maktablarning shakllanishi ilmga bo'lgan e'tiborning tarixiy natijalaridan biri sifatida qaraladi [9].

Ilmning fazilati uning inson shaxsiyatiga ta'sirida ham namoyon bo'ladi. Bilim insonning fikrlash doirasini kengaytiradi, mavjud hodisalarni tahlil qilishga imkon beradi va qaror qabul qilish jarayonida asosli yondashuvni shakllantiradi. Foydali ilm esa bilimning shaxsiy manfaatdan tashqari ijtimoiy ahamiyatga ega bo'lishini ta'minlaydi.

Ilm olish jarayonida ustoz va ta'limning o'rni ham muhimdir. Bilimni izchil egallash, ilmiy manbalarni o'rganish, o'zlashtirilgan ma'lumotlarni tahlil qilish va ularni amaliyot bilan bog'lash ilmiy tafakkurning shakllanishiga xizmat qiladi. Shu jihatdan ta'lim jarayoni insonning nafaqat bilim darajasini, balki uning fikrlash madaniyatini ham rivojlantiradi.

Ilmning inson kamolotidagi ahamiyati Qur'oni karim va hadislar mazmunida bilimning mas'uliyat bilan bog'langanligi orqali ham namoyon bo'ladi. Bilimga ega bo'lish inson zimmasiga uni to'g'ri qo'llash, haqiqatni anglash va o'z faoliyatida undan oqilona foydalanish vazifasini yuklaydi.

XULOSA

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki:

- Qur'oni karimda ilm, o'qish va ta'lim tushunchalariga alohida e'tibor qaratilgan;
- ilm egalari Qur'oni karimda yuksak maqom bilan tilga olingan;
- ilm olish inson tafakkuri va dunyoqarashining rivojlanishiga xizmat qiladi;
- sahih hadislarida ilmni o'rganish va ilm izlashning fazilatlarini bayon etilgan;
- bilimni anglash va uni to'g'ri qo'llash ilmning amaliy ahamiyatini belgilaydi;
- ta'lim va ilmiy izlanish jamiyatning intellektual va madaniy taraqqiyotiga ta'sir ko'rsatadi.

Ilm insonning ma'naviy, intellektual va ijtimoiy kamolotini ta'minlovchi muhim vosita sifatida namoyon bo'ladi. Qur'oni karim oyatlari va sahih hadislarida ilmga berilgan e'tibor uning inson hayotidagi ahamiyatini asoslaydi. Ilmga intilish, uni ishonchli manbalar asosida egallash va olingan bilimdan to'g'ri foydalanish shaxsning kamoloti hamda jamiyat taraqqiyoti bilan uzviy bog'liqdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Qur'oni karim. O'zbekcha izohli tarjima. Tarjima va izohlar muallifi Shayx Abdulaziz Mansur. – Toshkent: "Toshkent islom universiteti" nashriyot-matbaa birlashmasi, 2004.

2. Imom al-Buxoriy. Al-jome' as-sahih. 1-jild. – Toshkent: O'zbekiston Milliy ensiklopediyasi, 2008.

3. Imom an-Navaviy. Riyozus solihiy. – Toshkent: Movarounnahr, 2004.

4. Usmonov, Q., Sodiqov, M., Burxonov, S. Dinshunoslik. – Toshkent: Sharq, 2002.

5. Muhammad Sodiq Muhammad Yusuf. Hadis va Hayot. – Toshkent: Hilol-Nashr.

6. العربي النص. الكريم القرآن .

7. العربي التراث إحياء دار: بيروت – .مسلم صحيح. الحجاج بن مسلم الإمام .

8. المعرفة دار: بيروت – .الدين علوم إحياء. الغزالي حامد أبو .

9. المعرفة دار: بيروت – .البخاري صحيح بشرح الباري فتح. العسقلاني حجر ابن .

